

Ірина ЯРОШЕНКО

**СПЕЦИФІКА СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНИХ ВІДНОСИН ВИКЛАДАЧА
І СТУДЕНТА У ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОЦЕСІ ВИШУ**

Освіта є одним із найоптимальніших і найінтенсивніших способів входження людини у світ науки і культури. Водночас здобуття освіти – це процес трансляції культурнооформлених зразків поведінки і діяльності, а також сталих форм громадського життя. З огляду на це, дедалі чіткіше простежується залежність розвитку окремих країн від рівня і якості освіти, культури і професійної кваліфікації громадян.

У «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті» окреслено систему концептуальних ідей та поглядів на стратегію і основні напрями розвитку освіти в Україні у першій чверті XXI століття, де одним з пріоритетних напрямів державної політики визначено особистісну орієнтацію освіти. За таких умов проблема якості професійної підготовки педагогічних кадрів набуває для нашої держави важливого ідеологічного, соціально-культурного, економічного значення.

Це актуалізує потребу наукових досліджень, присвячених пошуку шляхів ефективної взаємодії суб'єктів педагогічного процесу у вищій школі, спрямованої на розвиток особистості майбутнього педагога. Одним із ефективних педагогічних засобів вирішення поставлених завдань є формування відносин у освітньому процесі вищих начальних закладів на суб'єкт-суб'єктній основі.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що проблема взаємодії викладача і студента є предметом міждисциплінарних пошуків українських і зарубіжних учених. Так, вона досліджувалася за такими напрямками: методолого-теоретичні засади формування відносин (О. Бодальов, А. Бойко, Л. Виготський, В. Мясіщев, А. Петровський, С. Рубінштейн); фундаментальні загальнопедагогічні концепції: гуманної педагогіки вищої школи (Є. Бондаревська, Д. Грасмане, Н. Зимня, В. Лядіс, Н. Москвина, Н. Радіонова, В. Сластьонін, О. Сухомлинська, О. Федотова); теоретико-методичні аспекти: культура педагогічно доцільних відносин і взаємодії (М. Вейт, В. Галузинський, Л. Гордін, Н. Зінченко), гуманне професійне спілкування (Г. Балл, Н. Щуркова), історичний аспект проблеми відносин (О. Гордін, О. Грива, Н. Дем'яненко та ін.), загальні питання психології педагогічної взаємодії у вищій школі (І. Булах, О. Киричук, Г. Костюк, О. Мороз, Д. Ніколенко), діалогічна взаємодія викладача й студента (Л. Долинська, В. Семиченко) тощо. Значна кількість досліджень свідчить про важливість проблеми.

Мета нашого наукового пошуку полягає у визначенні сутності і специфіки суб'єкт-суб'єктних відносин викладача і студента у педагогічному процесі вищої школи.

Відносини визначаються у системі наукового знання як категорія філософської, психологічної та педагогічної наук. У філософському енциклопедичний словнику відносини тлумачаться як «філософська категорія, що характеризує взаємозалежність елементів певної системи» [3, с. 470]. У першу чергу, філософія говорить про відносини в контексті суспільного устрою. У психології та педагогіці це поняття розглядається більш детально, але основою для його трактування лишається філософія.

До поняття «відносини» активно зверталися психологи у зв'язку з вивченням: хвороб людської психіки (В. М'ясіщев та ін.); діяльності (О. Леонт'єв, С. Рубінштейн та ін.); спілкування (Б. Анан'єв, О. Бодальов, Б. Паригін). Найпереконливіше одвічну актуальність і значення відносин у житті людини і розвитку науки довів С. Рубінштейн. Він, зокрема, наголошував, що два типи відносин визначають життя: ставлення до людини і ставлення до буття. І саме відношенням до людини, уточнював він, характеризується ставлення до буття [2, с. 264]. У цьому науковому висновку вченого

яскраво простежується значення в людському житті відносин «людина-людина», «викладач-студент», «людина-світ» та ін. Таким чином, це явище глибше вивчалось психологічною наукою.

Педагогічна наука формує визначення найбільш широко, спираючись на його філософську та психологічну основу. Предметом відносин можуть бути різні види діяльності людини, а сама діяльність, учинок, дія є не що інше як практично-дійове ставлення до оточуючого світу. Вищим рівнем і вищою якістю відносин є їхня відповідність естетичним, моральним цінностям, а тип ставлення до людей – егоїстичний або альтруїстичний, визначає вибір людиною свого оточення та взаємодію з іншими людьми, а також напрямок її особистісного розвитку – гуманістичний або антигуманістичний [4, с. 68]. У вищій школі спрямованість особистості викладача детермінує характер взаємодії зі студентами і впливає на якість навчання.

Методолого-теоретичне обґрунтування формування виховуючих відносин здійснено у вітчизняній педагогіці А. Бойко: «Відносини визначають залежність розвитку кожної особистості від усіх людей, з якими вона є у прямих чи опосередкованих стосунках; дозволяють аналізувати та розвивати зв'язки між педагогічним та учнівським колективом, школою, сім'єю, громадськістю, усім соціумом; через категорію «відносини» можливе введення у педагогіку питань як національні та загальнолюдські цінності, демократизація, гуманізація» [1, с. 173].

Педагогічний процес у вищому навчальному закладі є взаємодією викладачів і студентів, де, з одного боку, діяльність кожного з учасників визначається загальними цілями, а з іншого – носить особистісний характер. Відносини в системі «викладач-студент» є тією психологічною цариною, де вперше розгортається особистісне самоствердження майбутнього фахівця, розвивається його професійна самосвідомість, засвоюється модель майбутньої професійної діяльності. Тому така взаємодія повинна носити виховуючий характер, ґрунтуватися на засадах гуманізму та суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

У педагогічному процесі вищої школи суб'єктність студента і суб'єктність викладача виявляється в їхній активності. Під активністю особистості розуміється здатність людини до планомірного і цілеспрямованого перетворення навколишньої дійсності, яка виявляється в наполегливості, принциповості, послідовності у відстоюванні своїх поглядів і дій, нетерпимості до недоліків, енергійності, ініціативності та інших морально-вольових якостей. У процесі навчання активність є джерелом творчої, перетворювальної діяльності його учасників.

Таким чином, суб'єктна позиція студента – це система його ставлень до навчальної діяльності, до майбутньої професії, а також до інших людей, до себе, до суспільно-економічних, культурно-історичних процесів тощо. Суб'єктна позиція викладача виявляється у його ставленні до педагогічної, наукової та інших видів діяльності, до студентів, до себе, до навчальних дисциплін, які він викладає, у підходах до методики викладання тощо.

Дослідження показує, що формування відносин викладача і студента у навчально-виховному процесі вищої школи відбувається на основі суб'єктно-орієнтованого підходу, який передбачає моделювання такого культурно-освітнього середовища (психолого-педагогічних ситуацій взаємодії), коли суб'єкти (суб'єкти учіння, суб'єкти викладання) активно включаються у педагогічну взаємодію, яка за зазначених умов носить ціннісно-змістовний морально-естетичний характер.

При такому підході створюються сприятливі умови для розгортання креативно-когнітивної взаємодії на різних рівнях: «викладач-викладач», «викладач-студент», «викладач-група студентів», «студент-студент», «студент-студентська група», «студентська група-студентська група» тощо. Отже, при суб'єктно-орієнтованому підході освітній простір стає траєкторією потенційного саморозвитку студента як суб'єкта

виховуючої ціннісно-змістовної взаємодії, простором для набуття і творчого використання досвіду діяльності, трансформації і збагачення його особистості тощо. За такого підходу й викладач утверджує себе як суб'єкт, якого характеризує творчий підхід до професійної діяльності.

Таким чином, приходимо до висновку, що *суб'єкт-суб'єктні відносини «викладач-студент»* у вищій школі є складним психолого-педагогічним феноменом, сутність якого становить взаємообмін позитивними емоціями, професійно-спрямованою інформацією, духовними цінностями на рівні співробітництва і співтворчості, що детермінує особистісно-професійний розвиток студента і особистісно-професійне зростання викладача. Такий взаємообмін передбачає свідомий, інтенсивний, продуктивний розвиток і саморозвиток майбутнього фахівця та гуманізацію професійної діяльності викладача.

Дослідження показує, що особистісно-професійне збагачення студента полягає у вдосконаленні процесів самопізнання, самооцінки й моральної саморегуляції у відносинах із викладачем; розвитку активності, ініціативності і самостійності в оволодінні професійними знаннями; формування якісно нового рівня вихованості і культури поведінки. Разом із цим, відбувається і професійне самовдосконалення викладача шляхом розвитку гуманних якостей його особистості, формуванням стійких гуманних позицій у відносинах зі студентами, знанням і використанням у практичній педагогічній діяльності засобів забезпечення гуманної ціннісно-змістовної взаємодії.

Вищезазначене дозволяє визначити *специфіку даних відносин*, яка полягає:

- по-перше, у функціонуванні цих відносин на основі принципів гуманізму, студентоцентризму, суб'єктності, пріоритету духовного у розумінні людей та світу;
- по-друге, у рівноправному діалозі викладача і студента, піднесенні значущості особистості студента для викладача й ціннісному ставленні до нього у процесі навчальної взаємодії;
- по-третє, у неухильному дотриманні прав і обов'язків учасників навчально-виховного процесу у вищій школі відповідно чинного законодавства, врахуванні їх функціонально-рольових відмінностей.

Таким чином, логіко-теоретичний аналіз наукових праць дозволяє стверджувати, що головною рушійною силою формування суб'єкт-суб'єктних відносин викладача і студента в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу виступає протиріччя між потребою суспільства у високоякісних фахівцях і формальним ставленням сучасного студентства оволодіння професійною компетентністю з обраної спеціальності. Це протиріччя, на наш погляд, може вирішуватися шляхом становлення гуманістичної спрямованості професійної діяльності викладача вищої школи, а також знанням і застосуванням ним у процесі викладання навчальних дисциплін засобів забезпечення формування суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Список використаних джерел

1. Педагогіка. Інтегрований курс теорії та історії педагогіки : навч.-метод. посіб. : у 2 ч. / за ред. А.М. Бойко. К. : ВПОЛ. Полтава : АСМІ, 2004. Ч. 2. 2004. 498 с.
2. Психологічна енциклопедія / автор-упоряд. О. М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
3. Философский энциклопедический словарь / ред.-сост. Е. Губский и др. Москва : ИНФРА-М. 2006. 576 с.
4. Хоменко А. В. Суб'єкт-суб'єктні відносини як основа реалізації сучасної парадигми вищої освіти в Україні. *Педагогічні науки. Зб. наук. праць*. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка. 2015. № 64. С. 66–74.